

Értékek és örökség Hollókőn

Bálint Csaba

*Agrárközgazdasági Intézet, Fenntarthatósági Kutatások Igazgatóság,
Társadalomkutató Osztály, 1093 Budapest, Zsil u. 3–5.*

Összefoglalás: A kulturális örökségnek, beleértve a tárgyi és szellemi örökséget is, napjainkra egyértelmű szerepe van a vidéki területek fenntartható fejlődésében. Az örökség előtérbe kerülése magával vonja a (helyi) identitások – olykor konfliktusoktól sem mentes – ki- vagy átalakulását. Az örökség állandó diskurzus tárgya, folyamatosan újraértelmezve a múltat a jelen igényei szerint. Elsősorban a kulturális turizmus teremti meg az örökség gazdasági hasznosításának lehetőségét. Ugyanakkor, az idegenforgalom tömegessé válása, az örökség körüli narratívák minőségi felhígulása veszélyeztetheti az örökség helyszínének autentikusságát, degradálhatja az örökség állapotát és értékét, megzavarhatja a helyiek nyugalalmát, ezáltal kockáztatva a hosszú távú fenntarthatóságot. Hollókő legfontosabb erőforrása kulturális öröksége, amely globális szinten látható helyszínné teszi, de az ezzel járó figyelem és kiemelt státusz kihívásokkal is jár. A cikkben bemutatott kutatás célja az örökség fogalmi kereteinek, tipizálásának, a (vidéki) örökséghelyszínek és az örökségturizmus jellegzetességeinek rövid áttekintését követően Hollókő örökségének, a feltárás, védelem és (turisztikai) hasznosítás történetének megismerése az egyes korokban uralkodó társadalmi folyamatok tükrében, valamint a jelen állapotának feltérképezése a helyi lakosság kérdőíves megkérdezése és a település kulcsszereplőivel készített interjúk révén.

Kulcsszavak: Hollókő, palóc, kulturális örökség, világörökség, turizmus

Values and heritage in Hollókő

Csaba Bálint

*Institute of Agricultural Economics, Sustainability Research Directorate, Department of Social Research,
1093 Budapest, Zsil u. 3–5.*

Abstract: Today, cultural heritage, including tangible and intangible heritage, has a clear role to play in the sustainable development of rural areas. The focus on heritage entails the creation or transformation of (local) identities, sometimes not without conflict. Heritage is a subject of constant discourse, continuously reinterpreting the past according to the needs of the present. Cultural tourism, in particular, creates the potential for economic exploitation of heritage, stimulating other sectors and creating job opportunities that can help to retain the active population and strengthen their identity. At the same time, mass tourism and the quality dilution of the narratives around heritage can threaten the authenticity of heritage sites, degrade the condition and value of heritage, and disturb the tranquillity of local people, thus risking long-term sustainability. The most important asset of Hollókő is its cultural heritage, which makes it a globally visible site, while the attention and special status that comes with it also brings challenges. The research presented in this article aims to provide an overview of the conceptual framework

of heritage, its typification, the characteristics of (rural) heritage sites and heritage tourism, to understand the heritage of Hollókő, its history of exploration, protection and (touristic) utilisation in the light of contemporary social processes, and to map its present state through a questionnaire survey of the local residents and interviews with key actors in the community.

Keywords: Hollókő, palóc, cultural heritage, world heritage, tourism

Bevezetés

Az új évezredben a kulturális örökség a fenntartható fejlődés egyik pillére (UNESCO, 2015; Council of the EU, 2014). A Faro-i Egyezmény szerint a kulturális örökség megőrzésének és fenntartható használatának célja az emberi fejlődés előmozdítása és az életminőség emelése (Council of Europe, 2005). Mindez még fontosabb a vidéki területeken, melyek a kulturális és természeti örökség kiemelkedő példáit testesítik meg (CEMAT, 2010; ICOMOS, 2017), miközben számos vidéki térség növekvő munkanélküliséggel, elnéptelenedéssel, marginalizálódással, vagy éppen városiasodással, a hagyományos tudás és gyakorlatok elvesztésével, illetve környezeti romlással, a kulturális, biológiai és táji sokféleség degradációjával néz szembe (EC, 2015; ICOMOS, 2017). A vidéki területek örökségében rejlő potenciált ezért ki kell aknázni a kihívások kezelése és a vidéki közösségek megújulása érdekében (de Luca et al., 2021).

Az örökség olyan érték, amit a múltból örököltünk, a jelenben megőrzésre érdemesnek tartunk, hogy átadhassuk azt a jövő generációi számára. Az örökség lehet megfogható vagy szellemi, természeti vagy kulturális, ősi vagy kortárs (Irimiás, 2018), illetve helyi, regionális, nemzeti, kontinentális (európai), vagy nemzetközi (világ-) örökség (Paládi-Kovács, 2014).

Az örökség nem pusztán a múlt rögzítése, hanem aktív eszköz a jelenben: identitást formál, legitimációt ad, és kulturális-politikai erőforrásként működik. Egyaránt fontos a tárgyi (anyagi) és a szellemi (immateriális) örökség, melyek gyakran összefonódnak. Az örökség a tárgyak megőrzésén túlmenően kulturális gyakorlatok összessége, amelyek identitást építenek személyes, helyi, térségi és nemzeti szinten. Az örökség jelentése nem adott, hanem folyamatosan tárgyalják és újraértelmezik az aktuális társadalmi, kulturális és politikai igények szerint. Egyszerre segítheti az összetartozást és okozhat megosztottságot, szülhet konfliktusokat. Az örökség kommunikációja kulcsfontosságú: a narratívák célzottan jönnek létre, és a legelfogadottabb válik uralkodóvá, befolyásolva az örökség helyszíneinek önmeghatározását, kulturális tőkéjét és vonzerejét. (Smith, 2006, 2022; Graham–Howard, 2008; MacDonald, 2013; During, 2011; Bohland & Hague, 2009; Rodenberg–Wagenaar, 2018; Ashley–Frank, 2016; Ilovan et al., 2016)

Az 1980-as évekig az örökség fogalmi köre a védelemre kijelölt, szigetszerű „emlékművekre” korlátozódott, függetlenül azokat környezetüktől. Az elmúlt évtizedekben, főként az UNESCO és az Európa Tanács erőfeszítéseinek köszönhetően a

hangsúly az örökség és az (ember által alakított) táj integrált kezelésének irányába tolódott el (Calderón–García Cuesta, 2016; Scazzosi, 2018). A vidéki térségeket ma már a tárgyi és szellemi örökséget egyaránt tükröző „élő tájként” ismerik el (Scazzosi, 2018; ICOMOS, 2017).

Vidéki környezetben a fejlődés és a kulturális örökség közötti kapcsolat elsősorban a turizmus révén jön létre. A kulturális turizmus Michalkó (2016, p.167) szerint a legátfogóbb megközelítésében „olyan – az egyediséget, a fenntarthatóságot és a marketingszemlélet fontosságát szem előtt tartó – turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő”. Szűkebb értelemben „olyan utazást jelent, amelynek keretében a turista kifejezetten kulturális motiváció miatt kel útra: például a műemlékek és örökség-helyszínek felkeresése, a fesztiválokra való részvétel, a kiállítás-, múzeum-, színház- vagy koncertlátogatás, illetve a tanulmányút vagy a zárandókat.” (Rátz, 2011 alapján Simándi–Benkei-Kovács, 2018) Míg az örökségturizmus konkrét helyekhez kötődik (pl. jelentős történelmi eseményekhez kapcsolódó helyszínek), addig a kulturális turizmus a fizikai helyszínekkel szemben az élményt nyújtó programelemeket helyezi előtérbe (Leask, 2022).

A kulturális turizmus és örökségturizmus szerepe a vidékfejlesztésben egyre fontosabbá válik, mivel ezek a turizmusfajták előmozdítják a vidéki közösségek gazdaságát és életminőségét (Seočanac et al., 2024). A vidéki területeken a turizmus fejlesztése több lábon állóvá teszi a helyi gazdaságot, ösztönzi az egyes ágazatok növekedését, és foglalkoztatási lehetőségeket teremt (Dimitrijević et al., 2022).

Csurgó (2016) magyarországi esettanulmányok alapján úgy következtet, hogy a vidéki kulturális örökség kapcsolatot jelent a múlttal, ahol a hitelesség megtapasztalható a tevékenységek vagy egyszerűen a jelenlét révén. Összekapcsolódik az emlékezet, a hely és az identitás: a vidéki helyek a lokális imázs szempontjából alapvető fontosságú közösségi, otthon- és hagyományérzetet nyújtanak. A jobbnak vélt múlt iránti nosztalgia a helyeket és a látogatókat egyaránt magával ragadja, és a turizmus fejlődését annak különböző szakaszaiban ösztönzi. A nosztalgia által motivált vidéki turizmus hozzájárul az identitás- és közösségépítéshez, valamint a helyi gazdaságfejlesztéshez, és mind a helyi termelők, mind a fogyasztók viselkedésére és viszonyulására hatással van.

A kézzelfogható gazdasági előnyök mellett a kulturális turizmus fejlődése súlyosbíthat egyes meglévő problémákat (Egusquiza et al., 2021), mint amilyen például a túlturizmus jelensége. A COVID-járvány miatti korlátozások átmenetileg megszüntették a túlturizmust (hiszen a szektor gyakorlatilag a túlélésért küzdött), de az idegenforgalom újraindulása gyorsan visszahozhatja a pandémia előtti fenntarthatatlan állapotokat (Jászberényi, 2022). A turizmus kereskedelmi célúvá válása az örökséget gyakran felszínes szórakoztatássá silányítja – a gazdasági érdekek és a meg-

őrzés közötti egyensúly megtalálása, az örökségi helyszínek hitelességének megtartása komoly kihívás az örökségvédelem számára (Smith, 2006; Murzyn, 2008; Jansen-Verbeke, 2009; Calderón & García Cuesta, 2016).

A kulturális örökség és világörökség alapfogalmai

A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény szerint kulturális örökségnek tekinthetők a következők:

- *Emlékművek*: építészeti alkotások, nagyméretű szobrászati és festészeti alkotások, régészeti jellegű elemek vagy szerkezetek, feliratok, barlangok és ezek alkotórészeinek olyan csoportjai, melyek történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő, egyetemes értékűek,
- *Épület-együttesek*: egyedülálló vagy egybefüggő építménycsoportok, melyek építészeti stílusuknál, egységes jellegüknél fogva, vagy a környezetbe való beilleszkedésük folytán történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek,
- *Helyszínek*: emberi alkotások vagy ember és természet együttes alkotásai, valamint régészeti lelőhelyeket is magukban foglaló olyan területek, amelyek történelmi, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek.

Az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. október 27-én elfogadott keretegyezményének értelmezésében a kulturális örökség „azon múltból örökölt értékhordozó források együttese, amelyeket az emberek – függetlenül a tulajdonviszonyoktól – a saját állandóan fejlődő értékeik, hiedelmeik, hitük, tudásuk és hagyományaik tükröződéseként és kifejeződéseként határoznak meg, magában foglalja a környezet mindazon vonatkozásait is, amelyeket az idők folyamán az ember és az egyes helyszínek közötti kölcsönhatás eredményezett”. Az örökségközösség pedig „azon személyek összessége, akik valamely kulturális örökség bizonyos aspektusait értéknek tekintik és közösségi cselekvés keretében kívánják fenntartani és a következő nemzedékeknek továbbadni.” (A meghatározások forrása: a farói keretegyezmény kihirdetéséről szóló 2012. évi CX. törvény I. fejezetének 2. cikke)

Magyarországon a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. tv. értelmében „(...) kulturális örökségünk hazánk múltjának és jelenének pótolhatatlan, egyedi és meg nem újítható forrása, a nemzeti és az egyetemes kultúra elválaszthatatlan összetevője.” A jogszabály értelmező rendelkezései (7.§ 11.) szerint a kulturális örökség elemei a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt

nemzeti emlékhely és annak településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.

A világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény a kiemelkedő egyetemes értéket úgy definiálja, mint „a világörökségi helyszín által megtestesített (...) érték, amely kivételessége és páratlansága miatt nemzetközi szempontból is kiemelkedő és egyedi kulturális örökségi, illetve természeti jelentőséggel bír, ennél fogva folyamatos megőrzése és védelme az egész emberiség, a jelen és jövő generációi számára kiemelkedő fontosságú.” Ugyanezen jogszabály a világörökségi helyszínt a következőképpen határozza meg: „UNESCO (...) világörökségi címmel rendelkező (...) helyszín, amelyet a kulturális örökség, illetve a természet védelméről szóló jogszabályok alapján nyilvánítottak védetté, és ekként kulturális örökségi védelmet élvező terület, illetve védett természeti terület”. A világörökségi helyszín védőövezete nem más, mint a világörökségi helyszín környezete, amely az UNESCO Világörökség Bizottságának határozata alapján a világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékeinek sértetlenségét, illetve hitelességének védelmét biztosítja. A világörökségi terület pedig a világörökségi helyszín és annak védőövezete. (A definíciók forrása: 1. fejezet 2.§ 1-3. és 5. bekezdés).

Magyarországon a világörökségi helyszínek Budapesten a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út, valamint az Aggteleki-karszt, Pannónhalma, a Hortobágy, a pécsi ókeresztény sírkamrák, a Fertő-tó, Tokaj-Hegyalja, és kutatásunk tárgya, Hollókő.

Az UNESCO 2002-es Budapesti Nyilatkozata az alábbiakban határozza meg a világörökség megóvásának stratégiai céljait (5C):

- *Credibility*: a világörökségi lista, mint a kiemelkedő egyetemes értéket képviselő kulturális és természeti értékek reprezentatív és földrajzilag kiegyensúlyozott tanúságtétele hitelességének megerősítése;
- *Conservation*: a világörökségi ingatlanok hatékony megőrzésének biztosítása;
- *Capacity Building*: hatékony kapacitásépítő intézkedések kidolgozásának előmozdítása, beleértve a világörökségi listára való felterjesztés előkészítéséhez, a világörökségi egyezmény és a kapcsolódó eszközök megértéséhez és végrehajtásához nyújtott segítséget;
- *Communication*: a nyilvánosság tudatosságának, részvételének és a világörökség támogatásának növelése a kommunikáció révén.
- *Communities*: a közösségek szerepének erősítése a világörökségi egyezmény végrehajtásában.

Az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezménye (2003) meghatározásában a szellemi kulturális örökség „olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének

kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtene – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.” (Forrás: az egyezmény kihirdetéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvény I. fejezetének 2. cikke, 1. pont)

Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív UNESCO listáján szereplő magyarországi elemek közé tartozik a mohácsi busójárás, a matyó népművészet, a solymászat, mint élő emberi örökség, a képfestés, a magyar vonós zenekari hagyomány, a lipicai lótényésztés hagyománya, a kézműves üvegekészítés, valamint a csárdás tánc. A jó megőrzési gyakorlatok regiszterében szerepel a táncház-módszer, mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje, és a népzenei örökség Kodály koncepció szerinti megőrzése.

Anyag és módszer

A Faluszeminárium Kutatóműhely 2023 júniusában lezajlott hollókői falukutatásának keretében Hollókő értékei, öröksége, valamint azok megőrzése, a helyiek viszonyulása állt a jelen cikkben bemutatott vizsgálat fókuszában. A kutatási célok az alábbiakban foglalhatók össze:

- Hollókő társadalmi-kulturális, építészeti és táji-természeti értékeinek struktúrált feltérképezése,
- az értékek megőrzésére tett intézkedések, kezdeményezések feltárása,
- a nevezett értékeknek a helyiek megtartására, identitásképzésére, viszonyulására gyakorolt hatásainak azonosítása.

A kutatási kérdések az alábbiak voltak:

- Hogyan definiálhatók és kategorizálhatók Hollókő társadalmi-kulturális, építészeti és táji-természeti értékei?
- Hogyan hasznosulnak a helyi közösségben és a helyi gazdaságban ezek az értékek?
- Milyen tevékenységek irányulnak az értékek megőrzésére, kik által és milyen (nem csak pénzügyi) erőforrások bevonásával?
- Milyen külső tényezők mozdítják elő vagy veszélyeztetik az értékeket, illetve azok megőrzését?
- Hogyan viszonyulnak a helyiek egyes csoportjai (őslakosok/beköltözők, fiatalok/idősek, ófalu/újfalu-beliek stb.) az egyes értékekhez? Hogyan ítélik meg az

értékmegőrzésre tett erőfeszítéseket, illetve maguk mennyire, milyen módon vonódnak be abba?

A kutatás szekunder módszereit a szakirodalmi feldolgozás, dokumentum-elemzés adta. A primer adatgyűjtés része volt egyrészt a háztartási szintű kérdőíves adatfelvétel (n = 58). (Ennek részleteiről lásd: Nagyné Molnár, 2025). Ugyancsak primer információforrás volt a félig strukturált interjúk készítése a következő kulcs-szereplőkkel:

- Szabó Csaba (polgármester, Hollókő)
- Kelecsényi Péter (igazgató, Hollókői Világörökség-kezelő Nkft.)
- Péter Hunor (elnök, Jó Palócok Egyesület)
- Polgár Péter (elnök, Szent László Vitézeinek Társasága Egyesület)
- Ispán Dániel (munkaszervezet-vezető, Cserhát Natúrpark Közhasznú Alapítvány)

A háztartások körében feltett attitűd-jellegű kérdések megfogalmazását a helyzet (Relph, 1976; Tuan, 1977), a helyhez való kötődés (Low–Altman, 1992; Scannell–Gifford, 2010; Lewicka, 2011), az autenticitás (Lowenthal, 1985), a társas és kulturális identitás (Tajfel–Turner, 1979; Hall, 1990; During, 2011) elméletei orientálták. Közös, több kutatási témát is kiszolgáló háztartási kérdőívünk terjedelmi korlátai miatt a tízkérdésesre tervezett blokkban végül négy kérdés megtartása mellett döntöttünk.

A háztartási kérdőíves kutatás során felvett adatok leíró statisztikai elemzésére, valamint matematikai statisztikai összefüggés-vizsgálatokra (keresztábra-elemzés, rangkorreláció) Microsoft Excel és IBM SPSS szoftverek segítségével került sor.

Eredmények és értékelésük

Térségi kontextus

Hollókő világörökségi helyszínként, építészeti, kulturális és természeti értékek hordozójaként sem értelmezhető a körülvevő tágabb térségi kontextus, illetve saját adottságai, karaktere, fejlődési modellje ismerete nélkül.

A falu a lassú gazdasági szerkezet-átalakulással, jelentős belső egyenlőtlenségekkel terhelt Észak-Magyarország régióban, a középhegységi-dombsági tájon fekvő, magas erdősültségű, 50%-ban aprófalvas településállományú Nógrád megyében, a növekedési zónáktól távolabb eső kisvárosi központot körülvevő középfalvas kistérségként leírható Szécsényi járásban található, amely alacsony agrárfüggőséggel (Kovács et al., 2015; Beluszky et al., 2021) jellemezhető, a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerint komplex programmal fejlesztendő járás. A község a

Palócföld (Északi határmente) falutáj része, amelyet szerény agráradottságok, elaprózott településszerkezet, szegényes életkörülmények jellemeznek (Beluszky et al., 2021). Természeti tájként a Bükki Nemzeti Park – Hollókői Tájvédelmi Körzet területén fekszik, a Keleti-Cserhát-hegységben, és tagja a Cserhát Natúrpark, illetve a Novohrad-Nógrád Geopark együttműködéseknek.

Beluszky és Sikos (2007) tipizálása alapján Hollókő a jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú, lakó- és (számottevő) idegenforgalmi funkciókkal rendelkező, kedvezőtlen demográfiai folyamatokkal jellemezhető kislelkű község. A népességszám-változás, vándorlás, korszerkezet, lakásépítés dinamizmusa és foglalkoztatottság alapján alacsony dinamikájú típusba sorolható, hanyatló lakófunkcióval rendelkezik, gazdasági funkció típusa a turisztikai (magas vendégforgalmú), vegyes gazdaságú település domináns ágazat nélkül. Komplex falutípusa a kiemelkedő turisztikai, üdülőfunkcióval rendelkező falu (Beluszky et al., 2021). A mai napig érvényesnek tekinthetjük Kovács és Molnár (2000.) azon megállapítását, mely szerint „Hollókő egyszerre viseli magán az előregedő, népességét veszítő aprófalvak és a turisztikai szempontból kiemelkedő, nemzetközi vonzerővel bíró települések jellegzetességeit.”

Örökségvédelem és hagyományőrzés Hollókőn, a történelem sodrában

Az örökségvédelem Hollókő közelmúltbeli történetében különböző korszakokra és szakaszokra bontható, szoros összefüggésben a külső kontextust adó társadalmi, politikai, gazdasági folyamatokkal. Áttekintésemben elsősorban Kovács és Molnár (2000), Molnár (2011), Sonkoly (2010, 2016) és Kovács (2022) írásaira, valamint a 2015-ös hollókői faluszeminárium kutatás (Molnár–Kassai [szerk.], 2015) eredményeire támaszkodom.

A 20. század elején Hollókő elszigetelt szegényparaszti falu volt, jelentős nyárlattartással. Az 1930-as évektől a bányászat és egyéb munkák a férfiaknak távolabbi településeken adtak munkát. Hollókő és a Palócföld két világháború közötti társadalmi folyamatait részletesen ismerhetjük meg Tomori Viola szociológus (1935) és Szabó Zoltán író (1938), jeles falukutatók vonatkozó műveiből. Az 1930-as évek néprajzi kutatásai a tárgyi örökséget, folklorisztikája a népi kulturális gyakorlatokat igyekezett feltárni. A korszak kulturális örökséggel kapcsolatos feltáró munkájának célja az archaikus társadalmi környezet, a nemzeti karakter, a „magyar néplélek” megismerése volt.

Az 1950-60-as években az ipari foglalkoztatás, illetve – főleg a nők foglalkoztatásában – a termelőszövetkezeti kollektivizálás képezte a megélhetés alapjait. Ebben az időben kezdődött meg újfalu benépesülése. Ófalura 1954-től műemléki jelentősége miatt irányult figyelem. A népi építészet „in situ” védelme került előtérbe, az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség irányításával a műemlékvédők és a helyiek együttműködése a palóc település rekonstrukciójára. A munkálatok vezetői Dr. Román András és Mende Ferenc építészek voltak, előbbi nevét ma a kultúrházból

átalakított látogatóház viseli Hollókőn. 1972-ig intenzíven zajlott a feltárás, amikor az épületek mellett a településmag tájképi jelentőségű műemléki területté nyilvánítása is megtörtént, így létrehozva az ország első védett népi építészeti együttesét.

Az 1970–80-as években jellemző az elvándorlás, az ófalu elnéptelenedése, valamint a szolgáltató szektor (kereskedelem-vendéglátás) erősödése a helyi gazdaságban, és a korszak szociográfiái szerint fokozottan jelen volt a szegénység, az alkoholizmus, a belterjesség. Az 1970-es évektől tulajdonképpen a modernizációs törekvések és az örökségvédelem kettőssége jellemezte a falut. 1977-ben hozták létre a Hollókői Tájvédelmi Körzetet, 141 hektáron. Az államszocialista évtizedekben egy felülről irányított, paternalista felfogás érvényesült a műemlékvédelemben, lényegében a helyiek, mint az örökség hordozóinak érdemi megkérdezése, bevonása, felkészítése nélkül.

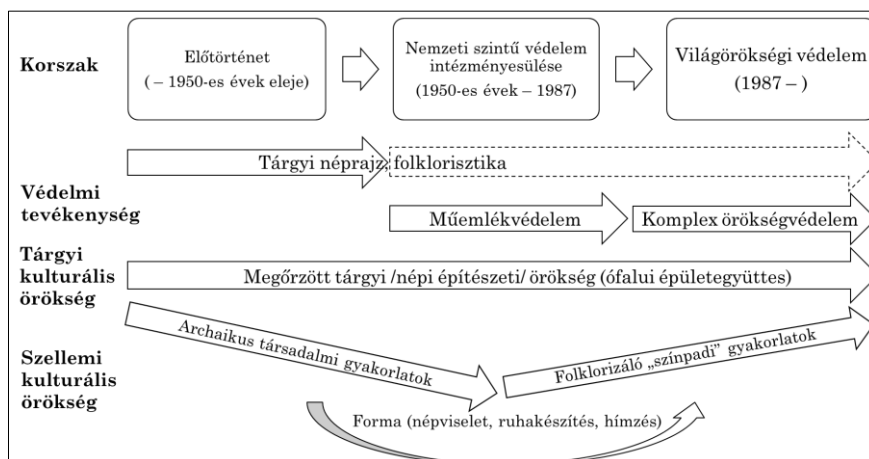
Az UNESCO „Közép-európai világörökségi falu” első fecskéje Hollókő volt 1987-ben. Az ófalu műemléki helyreállítása ezt követően megszakadt, a meginduló tömegturizmus közepette kiütköztek az infrastrukturális hiányosságok, a helyiek felkészületlensége: a hollókőiek nem anyagilag érdekelt vállalkozók, inkább „díszletek” voltak a falu idegenforgalmában. A rendszerváltozást követően Hollókő elnyerte önkormányzati önállóságát (1990–1998 között Nagy Ignác, majd 1998-tól napjainkig Szabó Csaba polgármester vezetésével), de az „élő falu megszépített valósága” (Kovács, 2022) mögött egy, a világörökség terhe alatt magára maradó önkormányzat állt (és áll a mai napig). A falu ekkorra felhagyott a szőlőműveléssel, a hagyásfás legelők leromlása következett be, az állattartás megszűnt. (A mezőgazdaság átalakulásáról, visszaszorulásáról, egyúttal a turisztikai termék részeként való fejlesztési lehetőségeiről Demeter és Ritter [2015] értekezett bővebben.) Az 1990-es évtizedet a helyi tulajdonviszonyok rendezése, a helyi vállalkozások együttműködés nélküli versenye, az önkormányzat központi forrásokért folytatott (zömmel eredménytelen) küzdelme, és a csekély sikerű térségi társulási próbálkozások jellemezték.

A 2000-es években a falunak egyszerre kellett megküzdenie az elöregedéssel és a fiatalok helyben tartásának, odavonzásának nehézségével, a világörökségi státusz felelősségével és az általa előidézett turizmus árnyoldalaival, a vállalkozások szabályozatlan túlszaporodásával is. Az alkalmazkodásnak nem kedvezett a megfelelően kidolgozott jogszabályi háttér és a célzott támogatás hiánya sem. Az EU-csatlakozás során lehetővé vált pályázati források bevonása, a 2004–2006-os időszakban PHARE program nyújtotta támogatásból az ófalu komplex, minőségi fejlesztése valósulhatott meg. Az ófalu élővé tételét kívánta szolgálni egyes felújított önkormányzati ingatlanok bérbe adása fiatal családoknak, akik önerőből nem tudtak volna a műemléki településrészen letelepedni – az önkormányzat lakáscélú ingatlanvásárlásra fordítható erőforrásai azonban végesnek bizonyultak. Az ingatlanokat megvásárolni képes vállalkozók és üdültulajdonosok pedig nem voltak érdekeltek az ófalu élővé varázsolásában. Egy, az önkormányzat részvételével zajló

Interreg projekt keretében világörökségi iskolai tanterv is kidolgozásra került. Az iskolabezárások alól Hollókő csak különjárással tudta magát kivonni, pedig, ahogyan Molnár (2011) fogalmazott, „Az óvoda, iskola Hollókő életében nem egyszerűen csak egy általános oktatási-nevelési intézmény, mely elvileg bármelyik környező településen biztosítható. Ez az az intézmény, mely megalapozza a hollókői felnövő új generációban a falu értékeinek, néphagyományainak, identitástudatának továbbvitelét.” Az Interreg (és később más) projektek keretében beszerzett interaktív és virtuális rendszerek innovációt hoztak, de hamar elavultak.

A 2010-es években az Európai Unió által biztosított forrásoknak köszönhetően átfogó turisztikai fejlesztések történtek, amelyek a következő évtizedre is áthúzódtak, ennek részletei megismerhetők a Szabó Csaba polgármesterrel készített interjú összefoglalójából. Több önkormányzati intézkedés és – mint az a Péter Hunorral készített interjúból is látható – a Jó Palócok Egyesületének tevékenysége is a jövő generációt célozza, amelyet korábban már Eckert (2015) tapasztalatai is megerősítettek. A kulturális értékőrzés és hagyományápolás feladatát több civil szervezet is magáénak érzi, bár folyamatos a küzdelmük a helyiek érdektelenségével és a forráshiánnyal (Kassai, 2015).

Hasonlóan sok más desztinációhoz, ahogyan Hevesi (2015) és Odler (2015) is rámutat, Hollókőn is gondot jelent a turisztikai szezonális: nagyjából Húsvétól Márton-napig tart a szezon, amikor a főbb rendezvények zajlanak és az üzletek rendszeres nyitvatartással működnek. Szezonban a legfontosabb célcsoportok a családok, az iskolás csoportok és a külföldiek (Odler, 2015). Szezonon kívül, de azon belül is a hétköznapiakon, csendesebb hétvégéken az ófalu lakatlan, skanzen-szerű élményt ad (Bencsik, 2015). A szezonaritást némileg enyhíti a wellness szálloda működése és egyes téli programok (Odler, 2015).

1. ábra. Az örökségvédelem korszakai és gyakorlatai Hollókőn

Forrás: Sonkoly (2010, 2016) alapján saját szerkesztés

A világörökséggé nyilvánítás óta lényegében a kulturális örökségen alapuló partícipatív identitásépítésnek lehetünk tanúi Hollókőn: az örökség nem csak mint tárgy (helyszín) és mint gyakorlat (elem) jelenik meg, hanem az örökségvédők, a (helyi) örökséghordozók és a befogadók interakciója is zajlik. Az örökségesítés területi folytonossága „örökségtelepülés” létrejöttét tette lehetővé. Az értékek és a védelem a helyi társadalmi gyakorlatokkal együtt változnak, az archaikus vidéki emberből folklorizáló színpadi előadó válik, igaz, a folklorizáció nem mindig hiteles. A látványosság, egzotikum összességében turisztikailag frekvenciált helyé tette Hollókőt. A helyiek magatartására jellemző az együttműködés, az örökségreprezentáció során törekvés bizonyos mértékű távolságtartásra, ugyanakkor az intimitás részleges feladása is. Fontos, hogy nem csak a társadalmi gyakorlat, de a dokumentálás célja és módszere is megváltozott. (Sonkoly, 2010, 2016) (1. ábra)

Hollókő, mint világörökségi terület

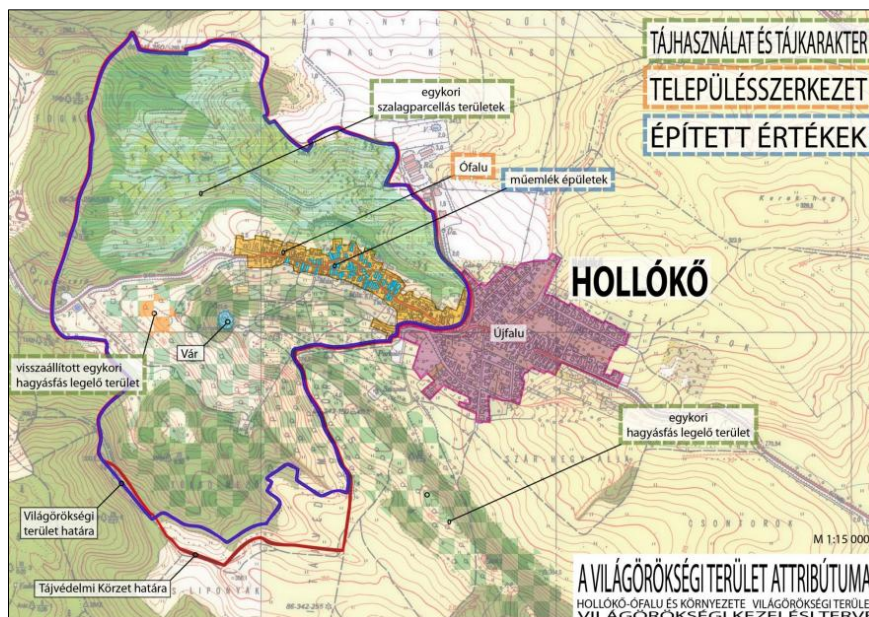
A 108/2017. (IV. 28.) Korm. rendelet Hollókő ófalu és környezete világörökségi terület (2. ábra) kiemelkedő egyetemes értékének a hagyományos palóc építészeti forma- és anyaghasználattal, valamint a táji-természeti környezettel harmonikus egységet alkotó, tudatosan megőrzött ófalut; a 20. századi mezőgazdasági forradalom előtti falusi élet élő példáját jelentő kultúra, a hagyományos falu helyben, élő közösségként történő önkéntes megőrzését; valamint a helyszín által magába foglalt település és a környező táj meghatározó részeit és összetevőit, azaz a tudatosan megőrzött hagyományos települést, a hozzá tartozó megművelt területeket, a tágabb táji-természeti környezetet tekinti, annak összes karakteradó elemével.

Ugyanazon rendelet alapján a kiemelkedő egyetemes értéket hordozó konkrét attribútumok Hollókőn a következők:

- *Tájhasználat és tájkarakter:* az ófalu táji-természeti környezettel harmonizáló tájképi megjelenése, a hagyományos település- és tájszerkezet, a hagyományos gazdálkodás során kialakult hagyásfás legelő, keskenyparcellás-kertes táji környezet, és a középkori eredetű vár tájképet meghatározó elhelyezkedése;
- *Településszerkezet:* az ófalu történelmi telekstruktúrája, jellemző fésűs beépítése;
- *Épített értékek:* a hagyományos palóc építészet, formavilág és anyaghasználat egysége, a palóc építészeti formakincs, tömegképzés, ornamentika;
- *Kulturális értékek:* hagyományos életmód, kultúra és annak bemutatása.

A rendelet értelmében a világörökségi kezelés célja Hollókő ófalu és környezete világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékének és attribútumainak sértetlen és hiteles megőrzése, az ezeket sértő vagy veszélyeztető állapotok megelőzése, megszüntetése. Ehhez kapcsolódnak a kezelés stratégiái:

- A világörökség település és a táj fókuszba állítása, a világörökségi területen meglévő és tervezett intézményrendszer hálózatba szervezése, szervezeti-működési mechanizmusainak összehangolása és stabil működési feltételeinek biztosítása.
- A világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékének megőrzéséhez szükséges szabályozás, beleértve a fejlesztési és rendezési típusú tervezést és a települési tervek felülvizsgálatát, új tervek készítését.
- Az európai uniós fejlesztéspolitikai eszközökre építve a világörökségi terület kiemelkedő egyetemes értékének hosszú távú megőrzéséhez, fenntarthatóságának és a bemutatás feltételeinek javításához szükséges legsürgetőbb intézkedések és beavatkozások végrehajtása.
- A hosszú távon fenntartható örökséggazdálkodáshoz szükséges pénzügyi helyzet kialakítása és konszolidálása.
- Hollókőn, mint világörökségi területen egyenként is azonosíthatók a különböző kategóriákba sorolható, értéket képviselő vagy azt közvetítő, és egyben turisztikai attrakciót nyújtó helyek, tárgyak, események és tevékenységek:
- *Épített értékek, műemlékek*: ófalu házai, fatornyos templom, feszületek, harangjáték, holló szobor, hollókői betlehem, Szent Márton-kápolna, vár, (Váralja: középkori falu és templom);
- *Természeti értékek*: hagyásfás legelő, öregszőlők, tanösvények, forrás (Parasztfürdő);
- *Múzeumok, kiállítások*: Falumúzeum, Guzsalyas, Palóc Babamúzeum, Kézműves Nyomdaműhely, Oskolamester Háza, Postamúzeum, Vármúzeum;
- *Helyi termék-előállítók*: Fazekasház, Holló Népművészeti Bolt, Kosaras, Palóc-műhely (bőrműves), Pajtakert népművészeti bolt, Szatyingos (szövőműhely), Fakanalas, Gazduram Sajtbolt, Kalácsos Pékség;
- *Rendezvények*: Hollókői Húsvéti Fesztivál, Pünkösddőlés Hollókőn, Szent Márton Napi Vigasság, Szüreti Multság, Ízek A Cserhátból - Natúrparki Napok, GasztroVár, Mesés Várjátékok, Pünkösdi Várjátékok, Szent István Napi Várjátékok.

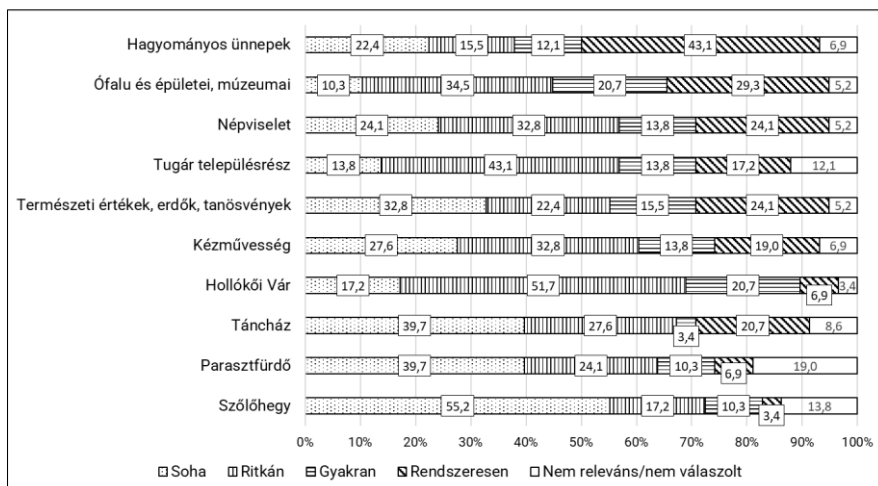

2. ábra. Hollókő világörökségi terület attribútumai

Forrás: Táj-Terv Műhely Kft. – Város-Teampannon Kft. (2017)

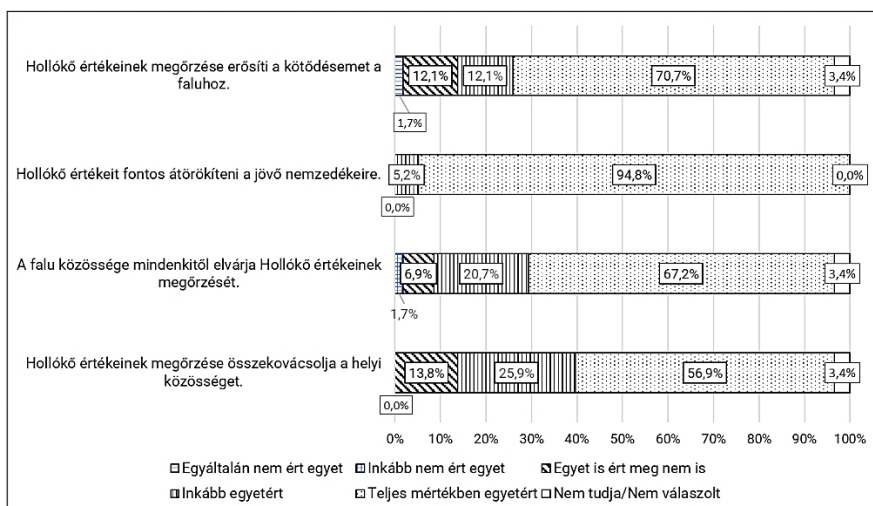
A háztartási kérdőíves felmérés eredményei

A háztartások kérdőíves megkérdezése rámutatott, hogy a helyiek többnyire ismerik Hollókő legfontosabb értékeit, mindössze a világháború előtti időkben működő Parasztfürdő („strand”) ismertsége volt 90% alatti, 79,3%-kal. Az ófalu, a vár, a természeti értékek (erdők, tanösvények), a hagyományos ünnepek, a kézművesség és a palóc népviselet szinte teljes körű (95–98%-os) ismertsége mellett kiemelkedően magas (90–92%) volt a Tugár településrész, a Szőlőhegy és a táncház ismertsége. Az egyéb, kitöltők általi önálló említések között 2–5% közötti arányban jelent meg a Márton-napi rendezvény („ludas lakoma”), a nyugdíjas nap, a szüreti mulatság, a szentivánéji tűzugrás, a hollókői piknik és a várjátékok. A legnagyobb látogatottsággal/igénybevétellel az ünnepek és ófalu rendelkezik, míg a kevésbé felkeresett attrakciók közé tartozik a helyiek körében a Szőlőhegy és a Parasztfürdő (3. ábra). Rendszeresebben látogatják a hagyományos ünnepeket, a kézműves helyeket és programokat és a természeti értékeket (erdőket, tanösvényeket) a fiatalabb, aktívabb, képzetesebb és a kisgyermekes háztartások. Jelenlegi formájában való megőrzését szinte minden érték esetében fontosnak találták a kitöltők, leginkább a népviseletet, az ünnepeket, ófalut, a várat, a táncházat, míg leromlott állapota miatt kevésbé a Szőlőhegyet.

3. ábra. Az egyes értékek felkeresésének, igénybevételének gyakorisága a megkérdezett háztartások (n = 58) százalékában

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023) kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

4. ábra. A Hollókő értékeinek megőrzésével kapcsolatos állításokkal való egyetértés szintje a megkérdezett háztartások (n = 58) százalékában

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023) kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

A válaszadó háztartások 82,8%-a inkább vagy teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy Hollókő értékeinek megőrzése összekovácsolja a helyi közösséget. A falu közössége a kitöltők 87,9%-a szerint mindenkitől elvárja a helyi értékek

megőrzését. Lényegében minden válaszadó fontosnak tartja Hollókő értékeinek átörökítését a jövő nemzedékeire. Részben vagy egészben 82,8% gondolja úgy, hogy Hollókő értékeinek megőrzése erősíti a kötődését a faluhoz. (4. ábra) Sokkal kevésbé költöznének el Hollókőről azok, akiknek az értékek megőrzése erősíti a kötődését a faluhoz. Akik úgy látják, hogy a falu közössége mindenkitől elvárja Hollókő értékeinek megőrzését, jellemzően magasabbra értékelik a helyi közösségi életet.

Interjú Szabó Csaba polgármesterrel

Polgármesterként Szabó Csabának célja, hogy „a hollókőiek érezzék magukat hollókőinek”. Az elsőre triviálisnak tűnő célmeghatározás mögött a helyi társadalom átalakulása áll: az autentikus őslakosság – akiknek közvetlen felmenőik generációjában is még szégyellnivaló dolog volt olyannal házasodni, aki nem hollókői – eltűnik, az idősek halnak, sokan elmentek és eladták az ingatlanjaikat, helyükre ó- és újfalu is máshonnan érkeznek beköltözők, hétvégi ház-tulajdonosok. Bár sikerült néhány fiatal, tetterkész hollókőit lakhatásuk segítségével visszacsábítani, az általános tapasztalat mégis az, hogy kevesen látnak fantáziát Hollókőben. Az ófaluban az ÉMOP forrásból felújított házakat az ötéves kötelező turisztikai hasznosítás után lakásnak adták ki, de jellemző az átköltözés a jutányos díjú bérleményből újfaluha – a lehetőség mindenestre fennáll, hogy a bérlakás-program révén valaki akár csak 1–2 évre kipróbálja Hollókőt és az ófalui életet. Sajnos egyes rossz állapotú ófalui házak felújítására sem az állam, sem az UNESCO nem tud forrást biztosítani. A családi otthonteremtési támogatások pedig elsősorban nem a hagyománytisztelő embereket hozzák a településre. Általánosságban, az önkormányzat, bár elővásárlási joga van, csak a piaci árnál olcsóbban tudna ingatlanokat vásárolni, és annyira drága működtetni, fenntartani a jelenlegi állományt is, hogy egy ideig nem is tervez ingatlant vásárolni.

A polgármester visszaemlékezése szerint sem akkor, amikor Hollókő az 1960-as évektől a figyelem középpontjába került, sem a '80-as évek végén, amikor a falu világörökségi helyszín lett, nem állt ki senki a helyiek elé, és kérdezte meg őket, hogy mit szeretnének, vagy mondta el nekik, hogy mi történik. Magára maradt a falu 1990 után is, mikor az újonnan megalakuló önkormányzatra a gondnokság feladata hárult. Amikor Szabó Csaba 1998-ban településvezetőként megkezdte pályafutását, Hollókő nagyjából egyórás programot nyújtott: működött egy falumúzeum és egy ajándékbolt, és a vár már látogatható volt. Mára ez megváltozott, a pályázati forrásból és önerőből finanszírozott fejlesztéseknek és az egész évben folyamatosan működő hotelnek köszönhetően Hollókő többnapos programmá vált. A 2015-ben zárult ÉMOP projekt keretében megújult a vár és környezete, az ófalu útjai és több attrakciója, közösségi és szolgáltató helyszíne (pl. táncház, Hollókőves Bisztró, Hollókőves Vendégház, Holló Jankó játszótér, harangjáték), a visszavásárolt ingatlanokban vállalkozások indulhattak (pl. bőrműves műhely, sajtobolt, pékség, Guzsalyas). Az

ÉMOP-os attrakciók összefűzésére létrehozták a Faluséta-jegyet. A Kisfaludy programból 40 ágyférőhelyet újítottak fel. Interreg projektekből további turisztikai, illetve tanösvény-fejlesztés történt. A kultúrház megújítása 2006-ban PHARE, 2017-től GINOP forrásból valósult meg. Utóbbi adta a fedezetét a palóc főzőiskolát is működtető Gasztronómiai Központ kialakításának, a Dr. Román András nevét viselő látogatóház korszerűsítésének, a Millenniumi Emlékpark felújításának és a Masinás vendéglő felszerelésének.

A hagyományok tisztelete Hollókő mindennapjainak és az önkormányzat munkájának központi elemét adja: az említett korábbi és a folyamatban lévő programok és intézkedések továbbra is egy élő palóc falu megvalósítását célozzák. Maguk a hagyományok már csak a népviseletben és az ünnepekben élnek, a mezőgazdaság és a mindennapi élet tradicionális elemei eltűntek. Az iskolának bár kidolgozták a helyi tantervet, hogy a családokban már nem élő hagyományokat a gyerekek legalább ott elsajátíthassák, de ez jelenleg nincs használatban. Az önkormányzat vásárolt a gyerekeknek népviseletet (pályázati forrásból is varratott ruhákat), elkezdtek a gyerekek citeráztatását, heti egy néptáncóra kötelező a diákoknak. A helyi varrónőktől sokan rendelnek népviseletet, egy felnőtt női öltözet többszázezer forintért is elkelhet. A néptáncsoport vezetője a falugondnok, a pandémia előtt a csoportnak 13 pár volt tagja. PHARE és ÉMOP támogatásból készült el a hagyományos palóc játszóház, amelyben megtalálható egy tradicionális játékkönyha és szoba, egy Mi-micsoda eszközfelismerős játszótér, illetve egy, a LEGO Klub által épített játszópince. Székely mesterek faragták újra a második világháború előttről származó fakeresztet, egy megmaradt fénykép alapján. Palóc fogásokat kínál a fagyaltozóból átalakított, magánvállalkozás keretében működő Kemencés Étterem. Magánkézben üzemel a Babamúzeum, a Nyomdamúzeum, a Csipkeház és Csipkemúzeum, valamint a Fazekasház. Hollókőn nincs belépő, mindig nyitva várja látogatóit. Települési arculati elemei tartósnak bizonyultak, rendszeresek a média-megjelenések (a polgármester a Magyar Turisztikai Ügynökség filmjét emelte ki). Hollókő világörökséggé nyilvánításának 35. évfordulóján, 2022 novemberében konferenciát szerveztek a faluban.

Az önkormányzati gazdálkodásban az önálló bevételek aránya mintegy 70 százalék, melynek nagy része a hollókői vár üzemeltetéséből és rendezvényeiből (pl. esküvők) származik. A 30 százaléknyi állami forrás részét képezi a világörökségi feladatok ellátására biztosított keret. A COVID előtt (2019-ben) még 20–30 millió Ft szabad kerettel gazdálkodhatott a település, mely többlet a turizmusnak volt köszönhető. A 25 évvel ezelőtt 6–8 fős önkormányzati apparátus a megszorított feladatok miatt húsz fő fölé növekedett, a helyi turizmus (a szállodát is beleértve) pedig mintegy 70 embernek ad munkát. A falu életére csapást mért a COVID-pandémia, amiből az interjú készítésének időpontjáig sem teljesen „tért magához”: a turistaforgalom és a bevételek – részben a helyi adók korlátozása okán – visszaestek, az önkormányzati dolgozók közül többeket el kellett küldeni, őket visszavenni

vagy új munkaerőt felvenni kockázatos, viszont nincs elég ember a feladatokra. Az állam világörökségi feladatok ellátására nyújtott anyagi és szakmai támogatása csak korlátozottan elegendő. A hollókői mindennapok szervezésében elfáradnak az érintettek.

Interjú Kelecsényi Péterrel, a Hollókői Világörökség-kezelő Nonprofit Kft. vezetőjével

A hollókői világörökségi helyszín kezelője az önkormányzat: az ehhez kapcsolódó turizmus-szervezési és marketing (offline és online) tevékenységeket a 100%-ban tulajdonában lévő nonprofit gazdasági társasághoz szervezte ki, melynek a vezetője ottjártunkkor Kelecsényi Péter igazgató. A hollókői örökség nem csak építészeti világörökséget, hanem szellemi, kulturális örökséget takar – ezeknek az értékeknek „hivatalos” megállapítását a megyei, illetve települési/tájegységi értéktár-bizottságok végzik, egyetemes, nemzeti és helyi szinten. A 2015-ös évben ugyan létrehoztak Hollókőn egy helyi TDM (turisztikai desztináció menedzsment) egyesületet, de ezt követően már nem nyíltak meg azok a pályázatok, amik a fejlesztését, működtetését lehetővé tették volna, és a vállalkozók sem investáltak a szervezetbe a tagdíj-fizetésen kívül, többnyire passzívak a marketingben, így az örökség és az önkormányzati tulajdon turisztikai hasznosítása egyértelműen a Hollókői Világörökség-kezelő Nkft. feladatává vált.

A palóc örökségen, az önkormányzat által üzemeltetett attrakciókon (pl. Falumúzeum, Guzsalyas), valamint a húsvéti és egyéb ünnepeken, rendezvényeken túlmenően Hollókő fejlesztési prioritást élvező, egyre növekvő jelentőségű és a bevételek nagy részét generáló attrakciója a vár. Az eddigi fejlesztéseken (toronyfelújítás, kiállítótér, szabadulószoza) ottjártunkkor még a tervek között szerepeltek a látogatók komfortérzetét növelő fejlesztések, pl. mosdó kialakítása. Habár a 2020–22 közötti időszakban a vár a felújítási munkálatok és a COVID miatt korlátozottan működött, a polgármesterhez hasonlóan Kelecsényi Péter is kiemelte, hogy a vár bevételek-remtése járul hozzá leginkább a falu fenntartásához, az iskola működtetéséhez, az infrastrukturális fejlesztésekhez, a település marketingjéhez.

Hollókőt adottságai értékes partnertelepüléssé teszik a nagyobb hálózatokban és projektekben, mint például a határon átnyúló együttműködések (EGTC, Interreg, Novohrad-Nógrád Geopark), része a Cserhát Natúrpark településeggyüttesének. A LEADER programhoz az Ipolymenti Palócok Térségfejlesztő Egyesületen keresztül kapcsolódik Hollókő. Nógrád vármegye önkormányzatával állandó a kapcsolat. A helyi termékeket népszerűsítő, internetes termelői adatbázist és webshopot működtető megyei „Vedd a Nógrádit!” program fesztiváljának Hollókő adott helyet 2022-ben. Ezen kívül a község az előző és a jelenlegi programozási időszakban is részt vett a TOP és a TOP+ programok (vár)megyei szintű egyeztetési folyamataiban. A vár révén Hollókő tagja a Felső-magyarországi Várak Egyesületének. A falu 2021 óta részt vesz az ENSZ Turisztikai Világszervezete (UN Tourism, korábban

UNWTO) Best Tourism Villages Upgrade („ugródeszka”) mentorálási programjában, és szándékukban áll jelentkezni a teljes jogú tagságra.

A környékbeli önkormányzatokkal jellemzőek a kölcsönös, kis segítségek, pl. eszközbérlet, -kölcsönadás, szállítás stb. Három település „Hollókő-Ipolytarnóc-Szécsény Együttműködési Megállapodás” (HISZEM) néven egy tengelyt alkot, de egyelőre még nincsenek konkrétumok.

A (zsugorodó) katolikus közösség is lehetőséget ad a környékbeli falvak lakosainak találkozására. Rendszeresen megszervezik a buszos zárandoklatot Szentkútra, habár régebben ez népszerűbb volt, mint most. Működő, de nem szervezett a kapcsolat a garábi hangtálfürdővel (Grabensia). Ezeket az eseti együttműködéseket leszámítva nincs stratégiai összefonódás a környékbeli településekkel, ebből a szempontból Hollókő privilegizált helyzete inkább hátrány, mint előny. Általában jellemző az igazgató szerint, hogy sok hálózatot csak egy-egy pályázati projekt hoz létre és tart életben, a továbbiakban viszont nem hajlandóak/nem tudnak a felek anyagi és szellemi erőforrást beletenni az együttműködésbe.

Kelecsényi Péter szerint a helyiek körében a nyugdíjasok azok, akik leginkább a sajátjuknak tekintik a hollókői örökséget, de ez is inkább csak a templomba járásra, az ünnepi készülődésre, az ajándékozási szokásokra terjed ki. A lakosság nagyjából egyötöde az örökségre, illetve az ahhoz kapcsolódó turizmusra alapozza a megélhetését, ugyanakkor van egy olyan szűk réteg is, akik szinte teljesen passzívak a kérdésben. Az igazgató az újonnan betelepülőket jelentős részben gyermekeiken keresztül látja „megnyerhetőnek”, a népviselet-igénylés ennek jó szűrője. Bár sokakat a munkájuk nem nagyon enged aktívan részt venni a hagyományok életben tartásában, mégis próbálják kivenni a részüket, így nem ritka az önkéntesség.

Interjú Péter Hunorral, a Jó Palócok Egyesülete elnökével

A 2007-ben megalapított Jó Palócok Egyesülete célja a hollókői ifjúság megszólítása, aktivizálása. Induláskor a működést megalapozó tevékenység Erasmus-utazások megszervezése volt a helyi fiatalok számára. Ezek a támogatott utazások még mindig működnek, főleg Dél-Európába, valamint a Baltikumra, Kelet-Közép-Európába, de még a Franciaországhoz tartozó Martinique szigetére is eljutottak a karibi térségben. Európába saját kirándulásokat is szerveztek az aktív fiataloknak, ingyenes részvételi lehetőséggel. Helyben a húsvéti ünnep alkalmával 50–100 önkéntest tudtak mozgósítani. Szimbolikus fordulópontot jelentett Áder János köztársasági elnök 2012-es hollókői látogatása, melynek apropóján alulról megszerveződött egy helyi hagyományörző csapat. 2013-14-ben közreműködtek a táncház létrehozásában, melynek fontos szerepe van az értékörzésben: a Belső-Cserhátban, Hollókőn és Rimócon egyedi, a térségre jellemző módon táncolják a csárdást. Az egyesület élére állt a helyi könyvtár újraélesztésének, az iskolából mentették át a könyveket a Dr. Román Andrásról elnevezett látogatóházba.

A palócságot a maguk számára területi értelemben definiálják: a Sajótól Hollókőig, Egertől a Garam-mentéig húzódik Palócföld, amelyre egy sajátos nyelvjárás, valamint a katolicizmus és a gyors változásoknak való ellenállás jellemző. Véleményük szerint a hagyomány attól élő, hogy közben picit változik, alakul. Péter Hunor szerint az ófalu hiába épített és kulturális örökség egyben, a különböző felügyelőszervek túlságosan elválasztják az épített műemléket a hagyománytól. Az UNESCO és az állam sokat vár el, de kevés támogatást ad, pedig az örökséget sokba kerül megvédeni, igaz, a pénznél még nagyobb segítség lenne az észszerűség, a reális elvárások. Hollókőn a helyiek elsősorban „hollókőiek”, és csak azután palócok. Minden helybeli elfogadja az ófalu, a népviselet, a vár, a hagyásfás legelők értékét, az esetleges véleménykülönbség inkább a hasznosítás módjában van. Ófaluban a tömeggel együtt kell élni – ha ott őrzöd a hagyományt, „kiállított baba vagy, nincs magánéleted”: ez más palóc faluban nincs így, pedig máshol is megpróbálkoznak a palóc hagyomány üzleti hasznosításával. Az egyesület maga csináltat és ingyen kölcsönöztet népviseletet az igénylőknek. Az interjúalany szerint a népviseletet csak olyannak szabadna viselni, aki ezt méltósággal teszi és magáénak érzi. A népviselet tovább örökítése révén az egyes generációk is közelebb kerülnek egymáshoz: nem csak a múltbéli hagyomány elevenedik meg, hanem a nagymamák is beszélgetnek a lányunokákkal, amíg a hosszas öltözködés zajlik.

Az interjúkészítés idején a 20 fős egyesületi tagság 30–55 év közöttiekből áll, nagyjából fele nő és fele beköltöző, néhányan pedig nem hollókőiek, az alapítók viszont szinte mind helyben laknak, akik nem, azok külföldön élnek. A tagságból mintegy 10 fő mindig könnyen aktivizálható, pl. megvan a szükséges többség a határozathozatalhoz az egyesület közgyűlésein. A fiatalítás már elkélne, de körvonalazódik az utánpótlás. Az egyesület évente mintegy 100–120 embert mozgat a táncház, az utazások és rendezvények révén. Az egyesületi tagok és a kapcsolódó érdekelttek rendszeresen járnak fellépni, aktívan részt vettek pl. a „Vedd a nógrádit!” hollókői nagy rendezvényén. Az egyesület tevékenysége összefonódik a Hollókői Világörökség-kezelő Nkft-vel is.

Péter Hunor elmondása szerint az egyesület finanszírozása önálló lábon áll, projektekből és a rendezvények bevételeiből tartja fenn magát. Tagdíjat nem szed, és tagi kifizetés sincs, mindent visszaforgatnak a működésbe. Egyszer kaptak külön támogatást az Országgyűlés elnökétől is. Évente 3–6 millió Ft az egyesület költségvetése. Az elnök a közelmúltból kiemelte az Európai Unió „Europe for Citizens” (Európa a Polgárokért) programja keretében – az önkormányzat, mint pályázó szervezet részvételével – megvalósult projekteket, melyekben nemzetközi partnertelepülésekkel a szolidaritás erősítésére irányuló programokat valósítottak meg. Többek között e projektek keretében is Hollókőnek többször volt együttműködése a szlovákiai Bátka református település önkormányzatával, a két település közös Interreg projektet is megvalósított. Magyarországi katolikus településsel nincs kapcsolatuk, csak az ugyan katolikus többségű, de jelentős részben evangélikus Kétybodonnyal,

Rétság közelében. A terveik között szerepel szlovák-magyar (SKHU) Interreg projektben való részvétel, az ehhez hasonló vállalatokhoz azonban apparátus kellene, projektmenedzserek, akik hajlandók hagyományápolásra is, a pénzügyi háttér megteremtése mellett, és képesek koordinálni az embereket (főleg a fiatalokat). Több önkormányzati pozíciót is meg kellene hirdetni, nyilvánosan, nem feltétlenül hollókőieknek, a forrás-mobilizáló és koordináló feladatokra.

A rendezvényekhez kapcsolódó feladatokat az egyesület tagjai felosztják egymás között. A külső érdeklődésre is számot tartó rendezvények a húsvét és pünkösd, augusztus 20. (az egyesület által készített „új kenyérrel”, együtt a várjátékokkal), a szüreti időszak, az Élő Falumúzeum Program, valamint a Márton-napi tollfosztás és csuhébaba-készítés. Kimondottan csak a helyi közösségnek szól a nyugdíjasnap, ahol fellépéssel kedveskednek az időseknek, június utolsó péntekjén a főzőverseny, november végén a kolbásztöltő verseny (ahol mindössze egyetlen vendég résztvevő vagy csapat érkezik Hollókőn kívülről), és karácsony előtti utolsó hétfőjén a karácsonyváró. A színjátszókörnek minden évben kirándulást szerveznek. (Említést érdemel, hogy régebben húsvétkor passiójátékot is rendeztek.) A kolbásztöltő versenyen azért értékesít az egyesület belépőt, mert fedezetet nyújt a hús-alapanyag megvásárlásához. Általában véve a rendezvénybelépők segíthetnek a túlterhelés elleni küzdelemben.

Az értékőrzés, hagyományápolás, az örökség hasznosítása természetesen nem konfliktusmentes: az idősebbek gyakran mondják, hogy nem olyan a falu, mint negyven éve, de látni kell, hogy közben ki is cserélődik a lakosság. A faluban az elmúlt 25 évben csak néhány olyan gyerek született, akinek az apja és anyja is hollókői, márpedig a helybeli „öregek” szemében ettől lesz valaki a szó szoros értelmében hollókői. Az egyesületi elnök szerint a különleges környezetre vágyó beköltözők és a faluba befektetők találják meg számításukat Hollókőn, miközben a helyiek közül sokan hajlamosak irigységgel illetni a betelepült lakókat és vállalkozásokat. Sok a kritikus hang, de a tétovázásnál, egyhelyben állásnál a zsákutcák, sikertelen próbálkozások is jobbak.

A jövővel kapcsolatban kockázatot jelent, hogy lesz-e elég olyan ember, aki megengedheti magának, hogy Hollókőn éljen, azaz, hogy meglegyen a megélhetése, de jusson ideje a hagyományokra is. Az interjúalany úgy fogalmazott, hogy „a Maslow piramisban az örökségvédelem az önmegvalósítás szintje”, tehát sok más szükséglet megelőzi fontosságban. Péter Hunor nem osztja teljes egészében azt a nézetet, hogy a gyerekeiken keresztül könnyen bevonhatók a betelepülők. Az egyesület kapcsán kiemelte, hogy alapvetően az egyén az örökség és a hagyomány megőrzésének a letéteményese, a szervezet, a közösség pedig erre az egyéni ambícióra tud építeni.

Interjú Polgár Péterrel, a Szent László Vitézeinek Társasága vezetőjével

Az 1990-es és 2000-es évek fordulóján felívelőben volt Magyarországon a katonai hagyományőrzés. Ebben az időben Polgár Péter és felesége Gyömrőn igazgatták az ottani művelődési házat és barátaikkal középkori hagyományőrzést folytattak. A Hollókőért Közalapítvány 2002-ben kérte fel őket várjátékok tartására: bár a hollókői várban akkoriban csak a konyha meg a pince volt lefedve, az 1966–1996 közötti szakaszos állami feltárás után az egyik legjobb állapotú várromnak bizonyult az országban. Polgárék az önkormányzati bérlakás program keretében Hollókőre költöztek, majd saját házat építettek. Egyéni vállalkozóként megállapodást kötöttek az önkormányzattal a várjátékokra és a mindennapi vérélet bemutatására (egy beöltözött vitéz szerepeltetésével). Az akkori várgondnok és felesége nagyon gondos gazdája volt az épületnek, a várjátékokra a vitézek a megyéből jöttek. A megállapodás szerint a belépőjegy árának 10%-át fejlesztésre, másik 10%-át pedig a megállapodott attrakcióra fordíthatták. Nagyobb nyereségre és több fejlesztési pénzre lett volna szükségük, de ehhez nem jutottak hozzá, miközben az elvárások változatlanok maradtak. Ezért egy időre leálltak a vállalkozással. Az önkormányzat akkoriban olyan vállalkozót keresett, aki fizetett volna azért, hogy a várba jöhessen (igénybe vegye azt). Ennek kevés realitását belátva az önkormányzat pályázatot hirdetett a várjátékok megvalósítására, amelyen Polgárék is elindultak. Bár a pályázatot más nyerte, de kiderült, hogy nem nyújt minőségi programot, így két év után visszahívták Polgárékat.

Uniósi pályázati forrásokból 2015-től folyamatosak a várban a fejlesztések, melynek része volt a tető lefedése, a pincék berendezése (fegyverterem, középkori életkép, képes krónika). A megújulás során a Diósgyőri Vár régésze, Dr. Lovász Emese tervezte a teljesen 13. századi állapotokat tükröző hálótermet, ebédlőtermet (konyhával, fürdőházzal, víztározóval és a vár egyetlen működő tűzterével), illetve lovagtermet. A bútorokat egy helyi fafaragó készítette, illetve közreműködött nemezkészítő, népi keramikus is a felújításban. A vitézek, korabeli lányok/asszonyok és gyerekek megidézésén 16 fős apparátus munkálkodik. Polgár Péter szerint a nagyobb programokra és a vár körüli teendőkre kellene egy állandó alkalmazottakból álló alapcsapat.

A Szent László Vitézeinek Társasága 2004 óta működik (a háttérét adó egyesületet 1998-ban jegyezték be), ottjártunkkor 22 taggal (melyből 6 fő hollókői, a többiek Nógrád és Pest vármegyéből érkeznek). A szervezet fellépési díjak biztosította bevételeit többnyire felemésztik a költségek. Az egyesületnek konzultatív szerepe volt a várfelújításban. A többi hollókői szervezettel leginkább az átfedő tagokon keresztül van kapcsolódás, konkrét együttműködés nincs, a tevékenységek elválnak, de szerencsére nem ütik, hanem kiegészítik egymást. A nagy várromokkal rendelkező településeket tömörítő Felső-magyarországi Várak Egyesületének tagja Hol-

lókő, ahol az évi egyszeri közgyűlésen kívül gyakran tesznek eleget egymás meghívásának is. Más hagyományőrző szervezetekkel vannak tapasztalatcserék, rendszeresen jelennek meg a hollókőiek rendezvényeken, pl. Egerben, a Civil Csillagok rendezvénysorozaton. A nagyobb rendezvények egyben kötetlen szakmai találkozók is. A COVID előtti időkben éveken keresztül jártak a reneszánsz várkastállyal büszkélkedő lengyelországi Niepołomice városába, amely Szécsény testvértelepülése is egyben. Baráti kapcsolatot ápolnak olaszországi katonai hagyományőrökkel is.

Összességében, korábban nem létezett erős helyi kötődés a várhoz, a helyiek állataikat legeltetni jártak oda. A feltárásoknak, fejlesztési programoknak köszönhetően a vár felértékelődött, és ma az önkormányzat fő bevételi forrását adja. Tematikus szempontból lehetne építeni a vár 1312-es sikeres megvédésére. Ha a kaputoronynál a pártázat rész is visszaépülne, akkor előállna egy 4 m vastagságú, 7–8 magas falszakasz, ahol visszaadható volna a várostrom-élmény, és akár filmjelenségek készítésére is alkalmas lenne. Polgár Péter felhívta a figyelmet arra, hogy az „igazi” ófalu Hollókőn a Váralja elnevezésű középkori település, a vár lábánál. Bár nincsenek lakóépület-maradványok, feltételezhetően rönkfából építkezhettek. A középkori templom helye ismert és az épületet próbálják rekonstruálni (a szécsényi Forgách-Lipthay Kastélymúzeummal együttműködésben), de nem a 13. századi, hanem a 15–17. századi végvárak korának megfelelő állapotot. A váralja jelentőségét az adja, hogy a vár, mint örökség vele együtt lenne teljes, ugyanis a középkori vár csak a kiszolgáló településsel lehetett életképes. A koncepció szerint a 13. századi vár, a 17. századi váralja, a 19. századi ófalu és a kortárs újfalu együtt szemléltetnék a történelmi fejlődést. A váralja településrész „élettel való megtöltésének” részét képezné a legeltetéses állattartás, a földművelés, a gyümölcsösök, a kézművesség korabeli képének hiteles megelevenítése. Az elképzelés szerint a helyszínen egy nagyszabású pünkösdi hétvégi programot is fel lehetne építeni. A feltárás, helyreállítás ötlete a Bükki Nemzeti Park támogatását is élvezi.

Interjú Ispán Dániellel, a Cserhát Natúrpark Közhasznú Alapítvány munkaszervezet-vezetőjével

A hollókői székhelyű alapítvány munkaszervezet-vezetője, Ispán Dániel elsősorban a térségi szervezet nézőpontjából, szélesebb kitekintést adva segített megismerni Hollókő szerepét és helyzetét. Ottjártunkkor az interjúalany és felesége a faluban laknak és dolgoznak, vállalkozásuk keretében ők működtetik a hagyományőrző programokat, idegenvezetést, gasztronómiai élményeket akár csomagban kínál, kiállítóteret, kézművesboltot is magában foglaló Pajtakert Programirodát, valamint az Ispán Vendégházat.

A 2000-es évek közepén a Cserfa (Cserhát Falvak Szövetsége a Vidékért) Közhasznú Egyesület 22 település részvételével Nógrád megye első LEADER helyi akciócsoportját (HACS) alakította meg, melynek Ispán Dániel a helyi megbízottja volt.

Az egyesület kezdőlendületét megtörte, hogy megalapozott várakozásaik ellenére nem nyertek el egy, a fejlődéshez fontos pályázati forrást. A közösség az előremenekülést választotta, így natúrpark alapítása mellett döntöttek, amelyben mindegyik érintett település részt akart venni. A Cserhát Natúrpark Alapítvány alapító szervezete a Cserfa Egyesület, amely egy tagot delegált az alapítvány kuratóriumába. A Cserfa helyi akciócsoportja ezzel egyidejűleg megszűnt, a térségben két HACs jött létre, a településeken keresztül az egyesület és az alapítvány is tagja a LEADER partnerségeknek.

A Cserhát Natúrpark mögött nem húzódik meg nemzeti park, helyi akciócsoport vagy városi önkormányzat háttértámogatása és befolyása. A környékbeli városok (Szécsény, Pásztó, Balassagyarmat stb.) nem tagjai a Natúrparknak, mivel nem tudnák tartani a természetes és az épített területek előírt arányát. Az alapítvány működésének fedezetét lényegében az (elsősorban uniós) pályázati források adják: 2009 óta a több mint 50 beadott pályázatnak nagyjából a felét nyerték meg. Előfordult, hogy kifejezetten natúrparkoknak kiírt pályázatot nem nyertek el, egyetlen natúrparkként a megyében – az ilyen döntések mögül vélhetően a (párt)politikai motivációk sem hiányoztak.

A Cserhát Natúrpark tagja a Novohrad-Nógrád Geoparknak, egy szlovák-magyar határon átnyúló geoturisztikai együttműködésnek, Hollókő pedig a geopark településhálózatának része. A natúrpark szorosan együttműködik a Zöld Út Természetjárók Egyesületével, a területén 260 kilométernyi zöldút túraútvonal húzódik. Az egyesülettel együttműködésben mobilapplikáció is kialakításra került: a rendszer a Cartographia „funIQ Okos Térkép” nevű digitális szolgáltatásán alapul, hálózatba szervezve a látókat, szolgáltatókat, termelőket. Folyamatos a kapcsolattartás minden natúrparki, illetve szécsényi és pásztói iskolával, akiknek az oktatóanyagok készítése mellett rendszeresen szerveznek nagyon népszerű vetélkedőt. Elsősorban gyümölcsfajták megőrzésére irányul az együttműködés a Nemzeti Biodiverzitás- és Génmegőrzési Központtal – csak körtefajtából 165 félért sikerült a megfelelő oltvány megszerzésével megőrizni. Az alapítvány tevékenységéből adódóan alapvetően szükséges a kapcsolattartás a Bükk Nemzeti Parkkal.

Hollókőn található az alapítvány székhelye, munkaszervezeti irodája, és a faluból indul ki a legtöbb, a natúrpark által gondozott túraútvonal is. A natúrpark vetélkedőinek szervezésében kulcsszerepe van Ispánné Péter Évának, Ispán Dániel feleségének, aki az oktatás-neveléssel, tehetséggondozással, pedagógus-továbbképzéssel, közösség-szervezéssel foglalkozó Hollókő Öröksége Közhasznú Egyesület vezetője. A település más szereplőivel nemigen jellemző a folyamatos kapcsolat: a helyiek közül sokan nem is hallottak még a Natúrparkról, és érezhető a nem betagozódott „gyüttmentekkel” szemben egyfajta kirekesztés. A közeledést az önkormányzat sem kimondottan szorgalmazza. Az interjúalany szerint Hollókő a szégyenségből emelkedett kiemelt státuszába, és ennek minden hozadékát magáénak tekinti, a Natúrpark számára viszont minden település egyrangú. Természetesen

a Natúrpark településközi közös rendezvényeibe (pl. iskolai vetélkedő) bevonódik a község.

Országosan a Magyar Natúrpark Szövetség fogja össze a 17 natúrparkot. Az országos szervezet ápolja elsősorban a nemzetközi kapcsolatokat, amelyre rácsatlakoznak a natúrparkok is. Maga a Cserhát Natúrpark inkább a belső hálózata működtetésére koncentrál. A natúrparkok között jó az együttműködés, de megfigyelhető a natúrpark-hálózat centralizálódása, olyan országos vezetőkkel, akik adott esetben nem is natúrpark területén élnek. A natúrparki szervezetek átalakulása, megújulása országos folyamat, az interjú készítésekor a Cserhát Natúrpark elnöksége és munkaszervezete is a staféta átadására készült.

Következtetések és javaslatok

Hollókő a 20. század folyamán elszigetelt szegényparaszti zsákfaluból fokozatosan vált az államszocialista évtizedekben vegyes agrár-ipari foglalkozási profilú, majd a rendszerváltozás után turisztikailag frekventált (örökség)településsé. Az egyes korszakokhoz az örökségvédelem eltérő gyakorlatai kapcsolódnak, az 1987-es világörökséggé nyilvánítás óta viszont a komplex örökségvédelem dominál. Ebben a folyamatban a megőrzött ófalui épületegyüttes adta környezetben az archaikus társadalmi gyakorlatok ma már leginkább csak a népviseletben és egyes ünnepi szokások színpadias felelevenítésében köszönnek vissza.

A lakosság körében többnyire ismertek Hollókő értékei, a háztartások egy jelentősebb hányada gyakran vagy rendszeresen megfordul az ófaluban, és a beköltözők, fiatalabbak, képzettebbek, mint az attrakciók fogyasztóinak érdeklődése szer-teágazóbb, nyitottabbak például a természeti értékek, túraútvonalak, tanösvények irányába.

Az önkormányzat elsődleges szereplője az érték- és hagyományőrzésnek, ami az épített örökség gondnoksága mellett más intézkedésekben is megnyilvánul. Az ófalu élő faluvá tételét nem tudta eredményesen szolgálni az önkormányzati bér-lakásprogram. Ófalu egy szerkezetében és építészetében kifogástalanul megőrzött múltat idéző sétálóutcaként jelenik meg, ahol többnyire üzletek, szálláshelyek és közintézmények töltik meg funkcióval az épületeket. A drága ófalui ingatlanok többségében vállalkozók és hétvégi ház-tulajdonosok kezében vannak. Az idősebb generációk távozásával, leszármazottjaik elköltöztetésével, a máshonnan beköltözők érkezésével Hollókő lakossága olyan helyi társadalomra cserélődik ki, akik már nem hordozzák az örökséget, és nem is feltétlenül veszik ki aktívan a részüket a gondozásából. Sok háztartás hiába érdekelt legalább érintőlegesen a helyi turizmusban, a végzett tevékenység nem feltétlenül kapcsolódik az örökség életben tartásához. Némi reményt adhat a civil szervezetek, például a Jó Palócok Egyesületének tevékenysége, tagjai között beköltözőkkel is, a fiatalok mozgósításában, a közösségi

programok minden korosztályra kiterjedő szervezésében. Az utánpótlás megteremtése azonban a közeljövő feladatát jelenti az alapító vezetőség számára.

Az ófalu mellett a település másik, azzal szinte egyidőben feltárt tárgyi emléke a középkori vár, amely 1996-ra nyerte el látogatható formáját. A vár jelenleg Hollókő legnagyobb érdeklődésre számot tartó és legjelentősebb bevételi forrását jelentő attrakciója, és folyamatos fejlesztése prioritás az önkormányzat számára. A Szent László Vitézei Egyesület törekszik a történetileg hiteles helyiségek kialakítására és programok szervezésére a várban, és aktívan „lobbizzik” a végvárak korát idéző vár-alja településrész rekonstrukciójáért is.

Az örökséghez kapcsolódó attrakciók, az ünnepi rendezvények és a vár turisztikai menedzsmentjét és marketingjét az önkormányzati tulajdonban lévő nonprofit kft. végzi, és igyekszik Hollókő nemzetközi láthatóságát is megőrizni. A szervezet szívesen látna nagyobb aktivitást a helyi vállalkozásoktól a településmarketing erősítésében, illetve együttműködési hajlandóságot a közeli települések részéről.

Hollókő, mint egyetemes és nemzeti örökség birtokosának fejlődésében kritikus a még kiaknázatlan belső potenciálokra és a külső (elsősorban együttműködési) lehetőségekre való építkezés a jövőben. Az örökségvagyon kapcsán nagyobb hangsúlyt kell kapjon a funkció, a használat módjának körültekintőbb tervezése és időszakos újragondolása a változó igények és lehetőségek tükrében. Figyelmet kell fordítani a színvonalas és értékarányos szolgáltatásnyújtásra, ami a külföldi látogatók körében népszerűbbé, honfitársaink körében pedig elérhetőbbé teheti Hollókő értékeit. A szezonális adta kiegyenlítetlen terhelés kiküszöbölése és a hosszabb, minőségibb időtöltés lehetősége véleményem szerint prioritás.

A mezőgazdaság jó ideje nem része Hollókő mindennapjainak, és a helyiek nem is ebben látják a jövőt: mégis, amit talán nem látnak meg elsőre, hogy a hagyományos művelési módok újraélesztése – a többi örökségi elemmel integráltan – újabb dimenzióval gazdagítaná az örökséget és növelné a helyi termékek kínálatát, már csak azért is, mert utóbbiakban viszont érzik a jövőépítés lehetőségét a helyiek. Természetesen kulcsfontosságú a hagyományok és a mezőgazdaság iránt elkötelezett, alkalmas humánerőforrás megléte, amely jelenleg nem áll rendelkezésre.

Bár tagja a község különböző hálózatoknak, településeggyütteseknek, a térség településeivel nincs stratégiai együttműködés, vagy (egyelőre) csak formális, konkrétumok nélküli. Hollókő „különcsége”, egyben a többi település irigysége, mint ugyanazon érme két oldala, egyaránt említésre kerültek a különböző helyi szereplők által. Hollókő öröksége térségi húzóerő lehetne mind nógrádi, mind palócföldi léptékben, azonban pontszerű örökség-helyszíneként más települések természeti és kulturális értékeivel összefonódva tudna igazán ekként érvényesülni. A falu a wellnesshotel és a helyi vállalkozások révén már most is jelentős foglalkoztató a környékben, de egyértelmű, hogy a lehetőségei ennél messzebbre mutatnak. A Cserhát Natúrpark, amennyiben a hollókői önkormányzattal és más helyi szereplőkkel erősebbre tudná

fűzni a kapcsolatot, hangsúlyosabban lehetne Hollókőt és a többi települést a természeti, táji értékek bázisán hálózatba szervező erő.

Mindezek mellett térségi szinten szükség lenne az önkormányzatok közötti fejlesztési célú társulásokra, és a közösségvezérelt, integrált helyi fejlesztés eszközeinek teljes körű és hatékony kihasználására, valamint kormányzati szándékra az alulról építkező kezdeményezések mozgásterének növelésére.

Irodalomjegyzék

- Ashley, S. L. T., Frank, S. (2016): Introduction: Heritage-Outside-In. *International Journal of Heritage Studies*, 22(7), 501–503. <https://doi.org/10.1080/13527258.2016.1184704>
- Beluszky, P., Sikos, T. T. (2007): Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón). Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 459 p.
- Beluszky, P., Bajmócy, P., Farkas, J. Z., Csatári, B. (2021): Vidéki térségek. In: Kocsis, K., Kovács, Z., Nemerkenyi, Z., Kincses, Á., Tóth, G. (szerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza–MNA Társadalom kötet. Eötvös Lóránd Kutató Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Budapest pp. 140–149.
- Bencsik, B. (2015): Hollókő imázsa és marketingtevékenysége. OTDK dolgozat, Gödöllő
- Bohland, J. D., Hague, E. (2009): Heritage and Identity. In *International Encyclopedia of Human Geography*, pp. 109–114. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b978-008044910-4.00364-3>
- Calderón, B., García Cuesta, J. L. (2016): Sources and forms of territorial heritage. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 3(1), 2141–2157.
- CEMAT (2010): Resolution No.2 of the Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning of the Member States of the Council of Europe, on the Pan-European Charter for the Rural Heritage Promoting Sustainable Spatial Development: The Rural Heritage as Factor of Territorial Cohesion. In: *Proceedings of the Conferences of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning*, Moscow, Russia, 8–9 July 2010. <https://rm.coe.int/15th-council-of-europe-conference-of-ministers-responsible-for-spatial/168076c73d>
- Council of Europe (2005): Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention) <https://rm.coe.int/1680083746>
- Council of the EU (2014): Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe. Education, Youth, Culture and Sport Council meeting Brussels, 20 May 2014. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/press-data/en/educ/142705.pdf
- Csurgó, B. (2016): Nostalgia for the rural. Cultural heritage based tourism and community building in rural Hungary. In: *Proceedings of Heritage 2016 5th International Conference on Heritage and Sustainable Development*. Green Lines, Barcelos, pp. 1583–1592. ISBN 978-989-8734-14-3 https://real.mtak.hu/73018/1/heritage_paper_csurgo_0330.pdf

- de Luca, C., López-Murcia, J., Conticelli, E., Santangelo, A., Perello, M., Tondelli, S. (2021): Participatory Process for Regenerating Rural Areas through Heritage-Led Plans: The RURITAGE Community-Based Methodology. *Sustainability*, 13(9), 5212. MDPI AG. <https://doi.org/10.3390/su13095212>
- Demeter, P., Ritter, K. (2015): Hollókő – tendenciák a mezőgazdaságban. *Acta Regionis Rurum*, 9, 34–43.
- Dimitrijević, M., Ristić, L., Bošković, N. (2022): Rural tourism as a driver of the economic and rural development in the Republic of Serbia. *Hotel and Tourism Management*, 10(1), 79–90. <https://doi.org/10.5937/menhottur2201079D>
- During, R. (Ed.) (2011): *Cultural heritage and identity politics*. Wageningen Academic Publishers. <https://edepot.wur.nl/181393>
- Eckert, M. (2015): A jövő záloga: a hollókői ifjúság helyzete és lehetőségei. *Acta Regionis Rurum*, 9, 72–80.
- Egusquiza, A., Zubiaga, M., Gandini, A., de Luca, C., Tondelli, S. (2021): Systemic Innovation Areas for Heritage-Led Rural Regeneration: A Multilevel Repository of Best Practices. *Sustainability*, 13(9), 5069. MDPI AG. <https://doi.org/10.3390/su13095069>
- European Commission (2015): *Getting Cultural Heritage to Work for Europe – Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage*. European Commission: Brussels, Belgium. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/745666>
- Graham, B., Howard, P. (2008): Heritage, memory and identity. In: Graham, B. & Howard, P. (Eds.), *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity* (pp. 1–15). Ashgate Publishing
- Hall, S. (1990): Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, Culture, Difference*. Lawrence & Wishart, London pp. 222–237.
- Hevesi, I. (2015): A kisvállalkozások és a kézművesség helyzetének vizsgálata Hollókőn. *Acta Regionis Rurum*, 9, 44–54.
- ICOMOS (2017): *ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage* https://admin.icomos.org/wp-content/uploads/2019/07/GA2017_6-3-1_RuralLandscapesPrinciples_EN_adopted-15122017.pdf
- Ilovan, O.-R., Doroftei, I., Buş, R. M., Kosinszki, S.-A. (2016): Territorial identity, cultural landscapes and values education: A brief approach. In: O.-R. Ilovan & M. E. Dulamă (Eds.), *Territorial identity and values in geographical education* (pp. 13–30). Presa Universitară Clujeană https://geografie.ubbcluj.ro/ccau/capitoleCCAU/CC_01_CCAU.pdf
- Irimiás, A. (2018): *Az örökségturizmus menedzsmentje*. Akadémiai Kiadó, Budapest <http://doi.org/10.1556/9789634542285>
- Jansen-Verbeke, M. (2009): The territoriality paradigm in cultural tourism. *Turysm/Tourism*, 19(1–2), 25–31. <https://doi.org/10.2478/v10106-009-0003-z>
- Jászberényi, M. (2022): Új perspektívák a kulturális turizmusban. In: M. Jászberényi, K. Boros, M. Miskolczi (eds.): *Vonzófejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 7–18. <https://doi.org/10.1556/9789634548041>

- Kassai, Z. (2015): Társadalmi szervezetek Hollókőn. *Acta Regionis Rurum*, 9, 82–91.
- Kovács, A. D., Farkas, J. Z., Perger, É. (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér és Társadalom*, 29(1), 11–34. <https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2674>
- Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Böhm, A., Bódi, F. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadó, Budapest. pp. 95–120.
- Kovács, D. (2022): Hollókő: a harmadik dosszié. In: Obádovics, C. & Széles, Z. (szerk.) *Történelem – társadalom – vidék: Jubileumi tanulmánykötet II.* Sopron, Soproni Egyetemi Kiadó. pp. 189–217. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9-Kovacs>
- Leask, A. (2022): The nature and role of visitor attractions. In: Fyall, A. et al. (Eds.) *Managing visitor attractions*. Routledge. pp. 3–21. <https://doi.org/10.4324/9781003041948-2>
- Lewicka, M. (2011): Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
- Low, S. M., Altman, I. (1992): *Place Attachment: A Conceptual Inquiry*. Plenum Press, New York. <https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4>
- Lowenthal, D. (1985): *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press, Cambridge
- Macdonald, S. (2013): *Memorylands – Heritage and identity in Europe today*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203553336>
- Michalkó, G. (2016): *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630597173>
- Molnár, M. (2011): Hollókő (VI. 2. altípus, VIII. falutáj). In: Beluszky, P., Sikos, T. T. (szerk.): *Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkárszig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 264–291.
- Molnár, M. (2015): Falukutatás Hollókőn *Acta Regionis Rurum*, 9. 4–9 <http://doi.org/10.21408/SZIE.ACTAREG.2015>
- Nagyné Molnár, M. (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn *Acta Regionis Rurum*, 19. 5–18.
- Murzyn, M. A. (2008): Heritage transformation in Central and Eastern Europe. In: B. Graham, P. Howard (Eds.) *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Routledge, pp. 315–346.
- Odler, L. (2015): Hollókő marketing szempontú elemzése, marketingkommunikációs eszközeinek vizsgálata. *Acta Regionis Rurum*, 9. 64–71.
- Paládi-Kovács, A. (2014): A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. In: *Örökség, hagyomány, néprajz. Újra Ózdért Közhasznú Egyesület, Ózd* pp. 33–45. https://real.mtak.hu/21208/1/A_nemzeti_kulturalis_orokseg_fogalma1_u_113028.756736.pdf
- Rázt, T. (2011): Kulturális turizmus. In: Michalkó, G. (szerk.): *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs
- Relph, E. (1976): *Place and Placelessness*, London, Pion Limited

- Rodenberg, J., Wagenaar, P. (2018): Cultural Contestation: Heritage, Identity and the Role of Government. In *Cultural Contestation* (pp. 1–10). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91914-0_1
- Scannell, L., Gifford, R. (2010): Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 1–10. Elsevier BV. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>
- Scazzosi, L. (2018): Rural Landscape as Heritage: Reasons for and Implications of Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage ICOMOS-IFLA 2017. *Built Heritage*, 2(3), 39–52. <https://doi.org/10.1186/bf03545709>
- Seočanac, M., Đorđević, N., Pantović, D. (2024): Cultural Tourism in Rural Areas: Mapping Research Trends Through Bibliometric and Content Analysis. *Ekonomika Poljoprivrede*, 71(1), 205–224. <https://doi.org/10.59267/ekoPolj2401205S>
- Simándi, S., Benkei-Kovács, B. (2018): Kulturális turizmus. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest. <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tudástár-XII.-Kulturális-turizmus.pdf>
- Smith, L. (2006): *Uses of Heritage*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203602263>
- Smith, L. (2022): Heritage, the power of the past, and the politics of (mis)recognition. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 52(4), 623–642. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12353>
- Sonkoly, G. (2010): A tárgyi (világ)örökség hermeneutikája: Hollókő példája. *Magyar Múzeumok Online*. http://archiv.magyarmuzeumok.hu/tema/143_
- Sonkoly, G. (2016): A kulturális örökség történeti értelmezései. MTA Doktora (Disszertáció)
- Szabó, Z. (1938): *Cifra nyomorúság*. Reprint, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1979): An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Brooks/Cole, Monterey, CA pp. 33–48.
- Tomori, V. (1935): *Hollókő, egy palóc falu lélekrajza*. Reprint, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992
- Tuan, Y. F. (1977): *Space and Place: The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis
- UNESCO (2002): *The Budapest Declaration on World Heritage*. World Heritage Committee, 26th, Budapest, 2002. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000125796>
- UNESCO (2015): *Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention as adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session*. <https://whc.unesco.org/document/139146>

Jogszabályi források:

- 108/2017. (IV. 28.) Korm. rendelet a Hollókő ófalu és környezete világörökségi kezelési tervéről

1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről

2011. évi LXXVII. törvény a világörökségről

2012. évi CX. törvény az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről

1. kép. Ófalu: védett épület a turizmus szolgálatában (Fotó: Bálint Csaba)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:

CC-BY-NC-ND-4.0.